

Komunistų partijos ideologinė apologetika slopinant tautos pasipriešinimą (1944–1953 m.)

Šiame darbe, remdamasis išlikusiais komunistų partijos ir KGB struktūrų archyviniais dokumentais, kitų istorikų atliktais darbais, autorius tyrinėja komunistų partijos ir represinių struktūrų ideologinę apologetiką 1944–1953 m. slopinant tautos pasipriešinimą ir dvasinį gyvenimą, atskleidžia šių struktūrų bendrus siekius sovietizuojant kraštą.

Pasibaigus Antrajam pasauliniam karui, vyko Europos šalių politinio gyvenimo pertvarkymas, buvo naikinamos fašizmo liekanos, žmonės grįžo prie takaus kūrybinio darbo, tačiau Lietuva, tapusi didžiųjų valstybių sąmokslu ir sovietų okupacijos auka, pergyveno vieną sudėtingiausių savo istorijos momentų. Vis toliau į Vakarus traukiantis Raudonajai armijai, aktyvėjo tautinis pogrindis, keitėsi jo organizacijų veiklos metodai ir kryptys. Nacių okupacijos metais pogrindyje veikusios ir naujai susikūrusios pasipriešinimo organizacijos plėtė kovą dėl gyvybinių lietuvių tautos interesų – laisvės ir nepriklausomybės, kūrė partizanų būrius, kurie priešinosi sovietų režimo įtvirtinimui, krašto sovietizavimui. Sovietų režimas įtikinėjo pasaulio visuomenę, kad Baltijos šalių okupacija teisėta, visais galimais būdais siekė demonstruoti tariamą šių šalių gyventojų pritarimą sovietinei santvarkai. Kalinimas, trėmimai ir didžiulės represinės pajėgos, agresyvi dvasinio gyvenimo cenzūra ir propaganda tapo tautos pasipriešinimo slopinimo

ir tautiškumo naikinimo įrankiais, kuriais manipuliavo režimą ginanti komunistų partija ir sovietų valdžios represinės struktūros. Intensyviai buvo diegiamos bolševikinės ideologinės nuostatos, kuriomis stengtasi sunaikinti tautos mentalitetą, per amžius susiformavusias tautos dvasines vertybes pakeisti sovietų režimą šlovinančiomis nuostatomis. Komunistų partijos ir represinių struktūrų ideologinė veikla buvo viena iš daugelio kryptių slopinant tautos fizinį ir dvasinį pasipriešinimą, naikinant tautos dvasinį gyvenimą, klastojant tautos valstybingumo atkūrimo ir laisvės siekius. Ši sudėtinga Lietuvos istorijos problema dar nesulaukė didesnio tyrėjų dėmesio. Jos tyrimas padėtų ne tik nuodugniau atskleisti sudėtingas praeities problemas, bet ir spręsti iškilusius šiandienio tautos gyvenimo klausimus.

Komunistų partijų ir represinių struktūrų ideologinės veiklos problemas palietė jau pirmieji totalitarinio režimo tyrėjai Vakaruose Channy Arendt, Zbignevas Brzezinskis ir kt.¹ Kai kurių užsienio autorių darbuose, skirtuose pokarinės Europos ir totalitarizmo problemoms, paliesti ir pokario metų Lietuvos politinio bei dvasinio gyvenimo klausimai².

Sovietų istorikai, vadovaudamiesi komunistų partijos politinėmis nuostatomis, stengėsi primesti visuomenei režimui palankų tautos pasipriešinimo slopinimo ir dvasinio gyvenimo naikinimo traktavimą. Lietuvių tautos kova dėl laisvės ir valstybinės nepri-

klausomybės buvo vadinama „buržuazinių nacionalistinių gaujų ir banditų siautėjimu“. Diegiamu „banditizmo“ terminu norėta užmaskuoti tikruosius tautos siekius ir pasipriešinimo judėjimui priskirti nusikalstamą pobūdį. Ilgainiui komunistų partijos ideologinėje apologetikoje pasipriešinimo judėjimas ir su juo susiję procesai buvo apibūdinami kaip klasių kova, tuo siekiant tautos kovą dėl laisvės parodyti kaip kovą tarp priešingų socialinių grupių³. Pasipriešinimo organizacijų narius imta vadinti „politiškai nesubrendusiais ir buržuazinės propagandos suklaidintais asmenimis“.

Dvidešimtojo amžiaus paskutiniame dešimtmetyje, pasikeitus politinėms aplinkybėms, sovietų režimo problemas, totalitarizmo esmę ir jo viešpatavimo padarinius SSRS ir Lietuvoje imta tyrinėti be išankstinių ideologinių nuostatų. Šia problematika nemažai darbų paskelbė Rusijos mokslininkai ir kt.⁴ Konkrečius pokario istorijos klausimus tyrinėja Lietuvos istorikai. Arvydas Anušauskas, Nijolė Gaškaitė, Dalia Kuodytė, Juozas Starkauskas, Vytautas Tininis, Liudas Truska, Inga Petravičiūtė ir kiti autoriai⁵ parengė darbų, kuriuose atskleidžiama partizaninės kovos istorija, antisovietinių organizacijų veikla keliant laisvės ir valstybingumo problemas, NKVD–NKGB struktūrų represijos. Komunistų partijos ideologinė veikla slopinant tautos pasipriešinimą juose plačiau negvildinama. Nepakankamas tautos pasipriešinimo slopinimo ir jos mentaliteto naikinimo ideologinių aspektų nušvietimas ir paskatino autorių gilintis į šias problemas, pažvelgti į jas per komunistų partijos ir represinių struktūrų ideologinę apologetiką.

Karo metais Lietuvoje dideli laisvės lūkesčiai buvo siejami su 1941 m. rugpjūčio 14 d. pasirašytos Atlanto chartos idėjų įgy-

vėdinimu. Pagal ją JAV, Didžioji Britanija ir prie chartos prisijungusi SSRS buvo įsipareigojusios nesiekti teritorinio ar kitokio padidėjimo, nepritari jokiam teritorijų pakeitimui, jeigu jis nesuderintas su tautų laisvai pareikšta valia. Tačiau dar nacių okupacijos metais Lietuvos tautinio pasipriešinimo organizacijų vadovus pasiekiančios žinios apie tarptautinius susitarimus pradėjo kelti nerimą. Teherano konferencijoje, vykusioje 1943 m., Josifas Stalinas ir jo aplinka pasiekė, kad teritorijos, kurias Raudonoji armija užims karo metu, liks Sovietų Sąjungos inkorporacijos ar įtakos sferoje. Vėliau vykusios kitos dvi – Jaltos ir Potsdamo – konferencijos nulėmė Vidurio ir Pietryčių Europos priklausomybę nuo Sovietų Sąjungos. Tarptautiniuose susitarimuose SSRS okupuotų Baltijos valstybių klausimas tiesiogiai nebuvo keliamas. J. Stalino ir kitų pasaulio politinių veikėjų kalbos karo metais leido padaryti išvadą, kad „Baltijos kraštai užrašyti Maskvai“, kad SSRS neketina atsisakyti karo išvakarėse ir per karą užgrotų žemių. „Pravda“ 1943 m. viename iš vedamųjų paskelbė, kad SSRS nesirengia svarstyti savo sienų klausimo⁶. Šie ir kiti pareiškimai sukėlė didelį atgarsį Lietuvoje ir pasaulio lietuvių bendruomenėje. Lietuvos, Latvijos ir Estijos pasipriešinimo organizacijos išplėtojo aktyvią propagandinę kampaniją savo šalyse ir užsienyje prieš Sovietų Sąjungos ketinimus išlaikyti okupuotomis Baltijos šalis. SSRS Sovietinio informacijų biuro viršininko pavaduotojas A. Lozovskis 1943 m. lapkričio 25 d. slaptu raštu kreipėsi į VKP(b) CK sekretorių ir Sovietinio informacijų biuro viršininką Aleksandrą Ščerbakovą su pasiūlymais sustiprinti sovietinę propagandą Baltijos šalyse, siekiant jas išlaikyti SSRS okupuotas. Šiame rašte sakoma, kad „Estijoje, Latvijoje ir Lietuvoje vokiečiai išvystė demagoginę kampaniją prieš drg. Stalino pra-

nešimą*. Talino, Rygos ir Kauno radijo stotys kasdien perduoda estų, latvių ir lietuvių hitlerininkų atsišaukimus, organizuoja mitingus, kuriuose darbininkų vardu kalba gestapo agentai ir t. t. Visas vokiečių triukšmas turi tikslą paveikti ne tik Estijos, Latvijos ir Lietuvos liaudies mases, bet taip pat Švediją ir ypač išeivius iš Baltijos respublikų, gyvenančius JAV. Aš manau, kad mes per silpnai atsakome į įnirtingą demagogišką vokiečių propagandą. Todėl aš surengiau pasitarimą, kuriame dalyvavo Latvijos, Lietuvos ir Estijos Centro Komitetų Sekretoriai drg. Kalnberzinis, Sniečkus ir Karotamas, taip pat šių Centro Komitetų propagandos vedėjai. Pasitarime buvo nuspręsta, kad visi trys CK kartu parengs pasiūlymus dėl mūsų propagandos išplėtimo į Baltijos respublikas, Švediją ir JAV⁷.

Lietuvos, Latvijos ir Estijos komunistų partijų Centro komitetai VKP(b) CK reikalavimu suplanavo ir vykdė plačią propagandinę kampaniją dėl Lietuvos, Latvijos ir Estijos išlaikymo Sovietų Sąjungos priklausomybėje, menkino tautinį pasipriešinimo judėjimą ir jo organizatorius. Į šią kampaniją buvo siekiama įtraukti Sovietų Sąjungoje, evakuacijoje gyvenančius žinomus Baltijos šalių visuomenės veikėjus, tarp jų netgi prieš karą represuotus asmenis. Visa ši propagandinė kampanija dėl Baltijos šalių okupacijos išlaikymo tapo viena svarbiausių krypčių, kuria vadovavosi Maskvoje veikęs LKP(b) CK ir kitos ideologinės struktūros, taip pat sovietiniai partizanai Lietuvoje.

Suprantama, esant tokiai politinei padėčiai, nacių išvijimas iš Lietuvos ir sovietinės armijos sugrįžimas nesukėlė gyventojams didelio entuziazmo. Įstaigų tarnautojai ir inteligentija, prisimindami prieškarinio represijos, neskubėjo grįžti į miestus. Ūkininkams didelę baimę kėlė kalbos apie galimus naujus trėmimus, kolūkių kūrimą.

Lietuvos gyventojai nuogąstavo ne be pagrindo. Vos tik sugrįžus sovietinei armijai, jie iškart pajuto naujos sovietų okupacijos sunkumus. Dangstydamiesi kovos su vokiečių armijos likučiais, banditizmu ir dezertyrais šūkiu NKVD užnugario apsaugos daliniai vykdė neregėto masto Lietuvos gyventojų represijas. Kariškiai plėšė maisto sandėlius, grobė įmonių, gamyklų įrenginius, naikino kultūros vertybes. Daugelis nusikaltimų buvo „akiplėšiški ir ciniški, susiję su savavaliavimu ir civilių gyventojų prievartavimu. Dažnai kariškiai nusikaltėliai girti, ginkluoti šaunamaisiais ir šaltaisiais ginklais, dieną ir naktį grupėmis įsiverždavo į gyventojų namus, užpuldinėjo žmones gatvėse ir keliuose, vykdė žmogžudystes, kėlė muštynes, plėšikavo, chuliganiškai elgėsi ir prievartavo moteris“⁸, – rašoma LSSR vidaus reikalų komisaro pranešime LKP(b) CK. Kariškiai vogtus daiktus per tuo metu egzistavusius karo lauko paštus siuntė į Rusiją⁹.

Lietuvoje siautėjo ne tik kariškiai, bet ir nauji atvykę kitataučiai pareigūnai. Formuojamų NKVD ir NKGB organų pareigūnai apskrityse laikė save aukštesniais už vietinę valdžią ir visiškai nesiskaitė su partiniais ir sovietiniais darbuotojais. Viename iš pranešimų LKP(b) CK sakoma, kad „kovą su banditizmu, sovietų valdžios autoriteto įtvirtinimą sunkina neleistini, kartais nusikaltami kai kurių sovietų valdžios pareigūnų, dažniausiai NKVD ir NKGB organų darbuotojų veiksmai. Kai kurie darbuotojai rusai kursto nacionalinę nesantaiką, atsiųsti rusai vietos gyventojus visus be išimties laiko banditais arba susijusiais su jais, o vietinis aktyvus draugas rusus laiko girtuokliais. Kaimuose sovietų valdžia vadinama rusų valdžia. Rusai visur proteguoja tik rusus, visur kalbama tik rusiškai“¹⁰. Tai nebuvo at-

* Turimas omenyje J. Stalino pranešimas minint 1917 m. spalio perversmo metines 1943 m.

sitiktinis reiškinys. Viename susitikime su užsienio atstovais į priekaištus dėl Raudonosios armijos karių elgesio užimtuose kraštuose J. Stalinas atsakė: „Ir Raudonoji armija nėra ideali. Svarbu, kad ji muštų vokiečius – o ji juos muša gerai; visa kita – antraeilis dalykas“¹¹.

Atkurtų represinių struktūrų veiksmai dėjo pagrindus ne tik tautos pasipriešinimo slopinimui, bet ir jos dvasinio gyvenimo naikinimui. Jos aktyviai vykdė dar karo išvakarėse J. Stalino pradėtą centro ir sąjunginių respublikų vadovaujančiųjų ir vietinių kadru pakeitimo rusais politiką¹². Lietuvos gyventojus įstaigose ir organizacijose keitė atvykėliai, atvirai priešiška nusiteikę prieš Lietuvos gyventojus. NKVD ir NKGB darbuotojai išdrįsdavo netgi centrinių įstaigų lietuvius vadovus ir tarnautojus vadinti banditais, nacionalistais, grasindavo pasodinsią į kalėjimą ir t. t. NKGB rinko informaciją apie visų socialinių sluoksnių nuotaikas, apie gyventojų atsiliėpimus į vieną ar kitą komunistų partijos surengtą politinę kampaniją, stebėjo, kaip vietiniai partiniai organai organizuoja savo veiklą, ir informavo sovietines ir partines struktūras Maskvoje, pateikdami savas tendencingas išvadas. Tokiais pranešimais buvo siekiama pabrėžti ne tik sudėtingą politinę padėtį, bet iškelti savo reikšmingumą ir visavaldžiškumą, priversti partines struktūras paklusti NKGB diktatui.

NKVD–NKGB struktūros buvo praktiškai savarankiškos „valstybės valstybėje“. Jos sprendė ne tik politinius, karinius, bet ir ekonominius, kultūrinius klausimus. A. Avtorchanovas, apibūdinamas stalinizmo epochą knygoje „Stalinas valdžioje“, stebėjosi, kodėl KGB pyksta ant jo, juk tai, ką „aš rašiau ten [knygoje „Stalinas valdžioje“. – J. B.], šios unikalios įstaigos ausyse turėtų skambėti kaip didžiausias komplimentas. Štai: netiesa, kad SSRS yra „proletariato diktatūra“. Netgi daugiau. SSRS nėra ir Sovietų valdžios. Tiesa tik tai, kad egzistuojantis reži-

mas iš tradicijos vadina save „Sovietų valdžia“ [...]. Toks pavadinimas tik naudingai maskuoja tikrąją stalininio režimo esmę. Nėra SSRS ir komunistų partijos diktatūros [...]. Tiesa tik tai, jog patys bolševikai komunistų partiją vadina „SSRS darbo žmonių avangardu“, kad užmaskuotų nuo liaudies tikrąjį „avangardo“ veidą [...]. Netiesa, kad VKP(b) CK politinis biuras yra visagalė superjėga [...]. Politinis biuras, nors ir ryški jėga, bet vis dėlto yra tik šešėlis tos tikrosios superjėgos, kuri stovi už kiekvieno politinio biuro nario [...]. Šios jėgos vardas yra NKVD–MVD–MGB. Stalininis režimas laikosi ne Sovietų organizacija, ne partijos idealais, ne politinio biuro valdžia, ne Stalino asmenybe, o sovietinės politinės policijos organizacija ir technika, kurioje pačiam Stalinui priklausė pirmojo policininko vaidmuo“. Toliau autorius pabrėžia, kad pasakymas, jog NKVD yra „valstybė valstybėje“, sumažintų NKVD reikšmę, nes pats pasakymas jau reikštų, kad yra dvi jėgos: normalios valstybės ir supernormalios NKVD, tuo tarpu tėra viena jėga – universalus čekizmas. „Valstybinis čekizmas, partinis čekizmas, kolektyvinis čekizmas, individualus čekizmas. Čekizmas ideologijoje, čekizmas praktikoje. Čekizmas nuo viršaus iki apačios“¹³.

Lietuvoje represinės struktūros buvo padėties viešpačiais, o atsikūrusios valdžios ir partinės institucijos tai toleravo, nes augantis tautos pasipriešinimas kėlė grėsmę jų egzistavimui. Komunistų partijos apskričių komitetai bijodami partizanų patys skatino respublikos partinę vadovybę imtis teroro prieš „liaudies priešų šeimas“, vykdyti „generalinių kaimų, miškų ir vienkieminių valymą, naudojant prieš banditų grupes aviaciją“, „į visus valsčius, apimtus banditizmo, įvesti įgulas ir duoti joms uždavinį išgauti visus banditus, likusius po generalinio gaudymo“¹⁴. Atsikūrusioms komunistų partijos struktūroms pasipriešinimo judėjimo slopinimas ir tautos mentaliteto naikinimas tapo

vienu pagrindinių uždavinių. Daug kur komunistų partijos vadovai patys įsitraukė į aktyvią kovą su partizaniniu judėjimu. Atkuriant partinius organus, buvo įsteigti ir jų struktūriniai padaliniai – kariniai skyriai, kurie tiesiogiai vadovavo kovos su partizanais organizavimui, steigė strībų būrius, bendradarbiavo su karinėmis ir represinėmis struktūromis organizuojant kovą su partizanais. Partiniai organai priiminėjo specialius nutarimus, į valsčius ir apylinkes siuntė direktyvas, kuriose reikalavo aktyvinti kovą su tautiniu pogrindžiu, plėsti komunistinių idėjų propagandą.

Lietuvos komunistų organizacijų veiklą kontroliavo VKP(b) CK, kuris priiminėjo nutarimus, reikalaujančius sutelkti pastangas siekiant slopinti tautos pasipriešinimą sovietų režimui. Tiesiogiai Lietuvos komunistų veiklą kontroliavo ir ją norima linkme kreipė specialiai sukurtas VKP(b) CK Lietuvos biuras, veikęs iki 1947 m., kuriam vadovavo Michailas Suslovas ir kt. Maskvos emisarai. VKP(b) CK Lietuvos biuras tapo pagrindiniu krašto sovietizavimo, partizanų ir jų organizacijų naikinimo, represinių ir ideologinių priemonių įgyvendinimo įrankiu. Klostantis Lietuvoje sovietų režimui nepalankiai politinei padėčiai, M. Suslovas 1945 m. birželio 20 d. informavo VKP(b) CK sekretoriatą apie jo vadovaujamo VKP(b) CK Lietuvos biuro veiklą. Nutarta išklaudyti Antano Sniečkaus ataskaitą apie politinę padėtį Lietuvoje. Išklauses jo pranešimą VKP(b) CK 1945 m. rugpjūčio 15 d. priėmė nutarimą „Dėl Lietuvos KP(b) CK veiklos trūkumų ir klaidų vadovaujant partiniam ir politiniam darbui“. Nutarimas buvo persmelktas dideliu nepasitikėjimu Lietuvos partinėmis struktūromis, jame reikalaujama sutelkti visas pastangas kovai su partizanais ir tautos pasipriešinimo judėjimu. VKP(b) CK kaltino LKP(b) CK neryžtingumu ir opera-

tyvumo stoka „kovoje su lietuvių nacionalistiniu pogrindžiu ir jo ginkluotomis gaujomis“, priekaištavo, kad „LKP(b) CK nepaėmė į savo rankas vadovavimo kovai su banditizmu“, o „partijos apskričių komitetai kovą su banditizmu paliko tik NKVD–NKGB organams“¹⁵.

Priimti nutarimai skatino toliau didinti represijas, naikinti tautos dvasinį gyvenimą. LKP(b) CK plenumė svarstant minėtą dokumentą M. Suslovas pareiškė, kad „kovoje su buržuaziniais nacionalistais buvo galima išvengti daug trūkumų ir pasiekti geresnių rezultatų, jeigu partinės organizacijos bolševikiškai vadovautų šiai kovai. Užuoat organizavusios kovą su buržuaziniais nacionalistais visomis priemonėmis ir visose srityse ir operatyviai vadovavusios šiai kovai, mūsų partinės organizacijos apsiribojo beveik vien tik politiniu masiniu darbu, kuris, kaip sakytą, taip pat nebuvo vykdomas pakankamai aukštu lygiu“¹⁶. LKP(b) CK plenumas reikalavo, kad apskričių komitetų pirmieji ir antrieji sekretoriai ir NKVD–NKGB viršinininkai kiekvieną dieną, blogiausiu atveju – kas antrą dieną susirinktų apsvarstyti politinę padėtį apskrityje ir imtųsi operatyvinių priemonių kovoje su ginkluotuoju pasipriešinimo judėjimu. LKP(b) CK skelbė, kad „banditizmo negalima pašalinti ir buržuazinio nacionalistinio pogrindžio negalima sėkmingai demaskuoti [...] nesukėlus į kovą plačiųjų masių, neskiriant šiam dalykui visų mūsų partinių ir sovietinių jėgų“¹⁷. VKP(b) CK įpareigojo į kovą su ginkluotuoju pasipriešinimu plačiau įtraukti vidutinius valsčius ir valstiečius, gavusius iš ūkininkų atimtos žemės, suaktyvinti politinį darbą strībų batalionuose, paskiriant jiems politinius vadovus, pagerinti jų materialinę padėtį, geriau aprūpinti juos maisto produktais, apranga, mokėti atlyginimus pagal SSRS valstybinio gynybos komiteto nurodymus. Buvo keliama mintis apginkluoti „patikimą ir patikrintą aktyvą, naujakurius labiausiai ban-

ditizmo apimtose apylinkėse“, tarybiniuose ūkiuose ir MTS turėti naikintojų grupes (iš pradžių bent 5–7 žmonių), dalį valsčių stribų pasiūsti į apylinkes¹⁸. Partinėms struktūroms toli gražu nebuvo taip paprasta įgyvendinti šiuos reikalavimus, nes dauguma gyventojų vengė bet kokių ryšių su sovietinėmis struktūromis – vieni dėl to, kad tikėjo laisvos Lietuvos ateitimi ir rėmė partizanus, kiti – nedidelė dalis – iš baimės.

LKP(b) CK sekretorius A. Sniečkus 1945 m. rugpjūčio 31 d. išsiuntinėjo visiškai slaptą direktyvą LKP(b) apskričių komitetų sekretoriams, kurioje nurodoma, kad, siekiant kuo greičiau sunaikinti respublikoje partizanų būrius, kartu su NKVD ir NKGB apskričių skyrių viršininkais būtina parengti partizanų grupių likvidavimo apskirtyse konkretų planą. Jame, be operatyvinių represinių priemonių, reikalaujama atskira dalimi išdėstyti, kaip numatoma gerinti partinį ir politinį darbą, kokiomis priemonėmis apylinkių tarybos ir valsčių vykdomieji komitetai, pirminės partinės organizacijos stiprins kovą su tautos pasipriešinimu. Ypač buvo atkreipiamas dėmesys į tas apylinkes ir valsčius, kuriuose labiausiai priešinamasi sovietų režimui. Čia turėjo būti aktyvinamas propagandinis darbas, siunčiamos specialios propagandininkų grupės, kurioms buvo keliamas reikalavimas agitaciniame ir propagandiniame darbe remtis konkrečiais neigiamais partizanų kovų faktais, parodant juos kuo tamsesnėmis spalvomis¹⁹. Politinės ir propagandinės priemonės buvo derinamos su ekonominėmis represijomis. Plačiai turėjo būti taikomas LSSR LKT ir LKP(b) CK 1944 m. gruodžio 22 d. nutarimas dėl žemės, gyvulių, pastatų, inventoriaus ir derliaus konfiskavimo iš partizanams priklausiusių ūkių, kartu su šiomis priemonėmis turėjo būti vykdomas partizanų šeimų šantažas reikalaujant įtikinti jų narius partizanus nutraukti ginkluotą pasipriešinimą arba net tapti išdavikais²⁰.

Besiplečiantis pasipriešinimo mastas trukdė sovietų režimui mulkinti pasaulio visuomenę ir skleisti dezinformaciją apie „savanorišką lietuvių liaudies pasirinktą socializmo kelią“. NKVD–NKGB organams buvo duota užduotis užgniaužti bet kokias tautinio pasipriešinimo apraiškas visomis galimomis fizinėmis ir ideologinėmis priemonėmis. Partinės struktūros ėmėsi visų galimų būdų parodyti sąjungininkams, pasauliui, jog Lietuvos gyventojai palankiai sutiko Raudonąją armiją ir sovietų valdžios sugrįžimą. Gyventojai buvo verčiami šlovinti sovietinę armiją, J. Staliną ir kitus komunistų partijos vadovus, dalyvauti tariamose liaudies sovietinėse iniciatyvose, kurių tikslas – teikti materialinę paramą armijai (pasirašinėti karines paskolas, rinkti lėšas tankų, lėktuvų gamybai); buvo organizuojamos raudonosios gurguolės ir kitos politinės propagandinės kampanijos siekiant stiprinti sovietų valdžią, demonstruoti tariamą „visaliaudinių pritariamą“ vykdomai politikai. Sovietinei armijai grįžus į Lietuvą, komunistų partijos, komjaunimo miestų ir apskričių komitetai spekuliuodami patriotiniais jausmais skelbė komunistine dvasia persmelktus atsišaukimus, kuriuose buvo raginama kovoti su nacių likučiais ir „vokiškaisiais-lietuviškaisiais nacionalistais“. Partinių ir komjaunimo organizacijų sekretoriams buvo rengiami seminarai tema „Kovos su banditizmu organizavimas ir liaudies gynėjų būrių stiprinimas“ bei kitomis panašiomis temomis.

Sovietų režimas didžiulėmis propagandinėmis ir ideologinėmis pastangomis siekė įteisinti ir pateisinti Lietuvos okupaciją ir aneksiją, sudaryti tautos apsisprendimo regimybę. Sovietinei propagandai buvo keliamas uždavinys sugriauti Lietuvos nepriklausomybės idėją. To buvo siekiama menkinant nepriklausomos Lietuvos ekonominio ir politinio gyvenimo laimėjimus, skelbiant tendencingai parinktą ir apdorotą medžiagą apie

„katastrofišką darbininkų ir valstiečių padėtį, dirbančiųjų politinį beteisiškumą, buržuazinės „nepriklausomybės“ iliuzoriškumą“²¹. Komunistų partija demagogiškai skelbė, kad „iki sovietų valdžios įvedimo Lietuvoje lietuvių liaudis niekada neturėjo savo tikrosios nepriklausomybės“²². A. Sniečkus įrodinėjo, kad „buržuazinių nacionalistų melas apie „nepriklausomybę“ tėra vienas iš vokiečių ir jų samdinių lietuviškųjų-vokiškųjų nacionalistų apgavikiškos demagogijos būdų“²³.

Diegiama komunistinė dvasinių vertybių sistema turėjo iš visuomenės gyvenimo pašalinti per amžius susiformavusias lietuvių tautos dvasines vertybes ir pakeisti jas sovietų režimą įtvirtinančiomis komunizmo dogmomis, ideologiškai pagrįsti pasipriešinimo slopinimą ir Lietuvos valstybingumo sunaikinimą. Pirmiausia buvo bandoma paneigti realias kovos dėl laisvės kilimo aplinkybes. Komunistų partijos ideologai įrodinėjo, kad Lietuvos gyventojai „daugelį metų patyrė buržuazinės nacionalistinės ideologijos poveikį, trejus metus buvo veikiami hitlerinės propagandos“. Šią propagandą, anot A. Sniečkaus, toliau skleidė „buržuaziniai nacionalistai“, todėl juos reikia „izoliuoti nuo visos sovietinės liaudies“²⁴. Partinės organizacijos ne tik turėjo „demaskuoti lietuviškųjų-vokiškųjų buržuazinių nacionalistų liaudžiai priešišką ideologiją ir veiklą“, bet ir „telkti liaudį apie bolševikų partiją“, propaguoti „socializmo pranašumus“, „Raudonosios armijos nugalimumą“, „didžiojo tautų vado nuopelnus pasiekiant pergalę prieš fašizmą“. Komunistų partijos dokumentuose ypač pabrėžiama, jog būtina iš vidaus griauti partizanų būrius, propagandinėmis priemonėmis skatinti partizanus legalizuotis, taip pat klastoti pasipriešinimo esmę, kompromituoti partizanus ir jų vadus. LKP(b) CK, NKVD–NKGB reikalavo, kad jų struktūrų daromuose pranešimuose apie

einamuosius įvykius, komunistų partijos ir sovietinės vyriausybės nutarimus būtų demaskuojami „provokaciniai nacionalistinio pagrindžio ir jų gaujų prasimanymai“, parodomas „banditizmo neperspektyvumas ir kad jis pasmerktas žūti“²⁵. Viena didesnių agitacinių propagandinių kampanijų prasidėjo 1945 m. birželio mėn. Visose apskrityse, valsčiuose ir apylinkėse buvo rengiami gyventojų susirinkimai, kuriuose buvo skaitomi pranešimai apie SSRS tarptautinę ir vidaus padėtį, koneveikiami partizanai, pasipriešinimo organizacijų dalyviai, stengiantis juos parodyti „pikčiausiais lietuvių liaudies priešais“²⁶. Taip stengtasi paneigti ir sumenkinti partizaninės kovos ir viso pasipriešinimo judėjimo prasmę, tikslus ir uždavinius, griauti partizanų ir gyventojų tikėjimą Lietuvos valstybingumo atkūrimo, pasitraukimo iš SSRS galimybe, paskatinti partizanus nutraukti ginkluotą pasipriešinimo kovą. Šį antipatriotinį darbą buvo verčiami atlikti gyventojų pasitikėjimą turintys mokytojai, dėstytojai, buvę Lietuvos kariuomenės karininkai, rašytojai, žurnalistai, gydytojai, taip pat legalizavęsi ir moraliai palaužti partizanai.

Įgyvendindama savo ideologinius tikslus – slopinti Lietuvos valstybingumo idėją, komunistų partija pirmiausia siekė visiškai sunaikinti Lietuvos Respublikos politinių struktūrų likučius. Buvo susidorojama su nepriklausomoje Lietuvoje veikusių partijų ir politinių organizacijų buvusiais nariais ir prijaučiančiais, visais tais, kurie bent kiek buvo susiję su nepriklausomos Lietuvos politiniu ir dvasiniu gyvenimu. Komunistai ypač neapkentė tautininkų ir šaulių sąjungos, jaunaliuvių ir kitų organizacijų narių. Jie buvo persekiojami NKGB agentų, šalinami iš darbo kadru valymų metu. Šių organizacijų nariai buvo įvardijami kaip galimi kontrrevoliucinių organizacijų kūrėjai ir dalyviai. M. Suslovas 1944 m. gruodžio mėn. kalbėjo: „Lietuvos SSR partiniai ir sovietiniai organai nepakankamai ryžtingai demaskuoja tautininkus, šaulius ir kitus

lietuviškuosius-vokiškuosius nacionalistus“²⁷. Šių organizacijų narių persekiojimai niekada nesiliovė. 1952 m. LKP CK, apsvarstęs SSKP gretų augimo ir darbo su partijos kandidatais klausimą, nurodė, jog partinėse organizacijose yra faktų, kad į partiją priimami asmenys, buvę vokiečių nelaisvėje, repatrijuoti, buvę šauliai, tautininkai, sionistinių organizacijų nariai. Vien 1951–1952 m. iš partijos pašalinta 554 žmonės, iš jų 168 politiniais motyvais ir „kaip svetimi klasiniai elementai“²⁸. Rengiant LKP(b) ir NKGB kovos su tautos pasipriešinimu planus buvo numatoma informuoti valsčių vykdomuosius komitetus apie visus asmenis, prisidėjusius prie 1941 m. Birželio sukilimo, vienaip ar kitaip kovojusius dėl Lietuvos nepriklausomybės, kad jiems būtų galima pritaikyti SSRS taikomas represines ir ekonomines priemones.

Pasipriešinimo judėjimo slopinimui ir tautos dvasios naikinimui pateisinti, skleisti baimę buvo randama vis naujų pretekstų, organizuojamos politinės kampanijos, skatinusios permanentinę priešų paiešką. Nuolatinei įtampai palaikyti buvo patogūs J. Stalino teiginiai apie tai, kad stiprėjant socializmui „stiprės ir žūstančių klasių liekanų pasipriešinimas“. Jais remiantis buvo bandoma pateisinti represijas ir kiekvienu momentu prireikus pradėti naują represijų bangą. 1944–1953 m. nuolat iškildavo tai viena, tai kita kampanija, nukreipta tai prieš mokytojus, tai prieš rašytojus, tai prieš mokslininkus. Po 1945–1946 m. vykusio kadru ideologinio valymo 1947 m. buvo paskelbta „klasinių smūgių kryptingumo“ kampanija, pradedant iš dešinės ir einant į kairę – prieš dvasininkus, buvusius Lietuvos Respublikos politinius ir valstybės veikėjus ir t. t. Nuo 1953 m. kovo mėn. labai padaugėjo Karo tribunolui pateikiamų bylų dėl partizanų rėmimo praeityje, 1945–1950 m. Pavyzdžiui, 1953 m. buvo teisiami žmonės už tai, kad 1946 m. atėjusiems partizanams davė maisto, kad 1947 m. pranešė partizanams apie tai, kur yra sribai ir pan.²⁹ Šiuo laikotarpiu neliko nė vienos visuome-

nės socialinės grupės, kurios nebūtų palietusios represijos ir su jomis susijusios ideologinės kampanijos. Ne išimtis net ir pačių represinių bei politinių struktūrų darbuotojai, kurie tapdavo savo pačių kuriamos sistemos aukomis. Teroro politika gimdė dvasinio ir fizinio pasipriešinimo sąjūdžius ir organizacijas. Stiprėjo tautos dvasinė atspara, formavosi nauja moralinė aplinka, kurioje „tauta, istorijos supurtyta, įgauna savo naujų galimybių, savo naujo likimo sąmonę“³⁰.

Matydami, jog vien fiziniu teroru nepavyks palaužti tautos pasipriešinimo, sužlugdyti kovą dėl laisvės, okupantai represines priemones vis dažniau derino su moraliniu ir psichologiniu poveikiu. Buvo skelbiami kreipimaisi į ginkluotojo pogrindžio dalyvius, žadamos amnestijos. Siekiant įbauginti gyventojus, paniekinti partizanus, iš kautynių vietų imta gabenti ir miestelių, bažnytkaimių aikštėse guldyti nukautų partizanų kūnus ir kuo žiauriausiai juos niekinti. Ten jie neretai išgulėdavo po keletą dienų. NKGB pareigūnai stebėdavo gyventojų reakciją, bandydavo nustatyti su nukautaisiais partizanais susijusius asmenis. NKVD kariuomenės dalinių politiniai skyriai, vietiniai enkavėdistai turgavietėse ar šventoriuose dirbo „aiškinamąjį darbą“, prie nukautų partizanų lavonų rengdavo pasityčiojimo mitingus, į kuriuos suvarydavo vietos gyventojus, dažniausiai atvykusius į turgų ar į bažnyčią. Tuose mitinguose enkavėdistai ne tik tyčiojosi iš partizanų, bet ir vertė gyventojus atiduoti ginklus, stoti į Raudonąją armiją, pasirašyti paskolas, vykdyti reikalaujamas prievoles, o partizanus ragino išeiti iš miško ir pan. Slaptame NKVD Pabaltijo apygardos vidaus kariuomenės politinio skyriaus viršininko plk. Kirilovo 1945 m. liepos 6 d. pranešime SSRS vidaus reikalų liaudies komisaro pavaduotojui gen. plk. Arkadijui Apolonovui rašoma, kad Telšių apskrityje birželio 25–27 d. įvykdžius opera-

ciją buvo nukauta 18 partizanų. NKVD dalinių politiniai darbuotojai vykdydami „agitacinį propagandinį darbą tarp vietos gyventojų“ Luokės miestelio aikštėje prie žuvusių partizanų kūnų suorganizavo susirinkimą, kuriame kalbėjo 261-ojo pulko 2-ojo bataliono vado pavaduotojas Volkovas³¹. Tačiau enkavedistų ir enkagėbistų „aiškinamasis darbas“, partizanų kūnų niekinimas kėlė tik dar didesnę neapykantą budeliams ir tautos ryžtą tęsti kovą dėl laisvės.

Slopinant tautos pasipriešinimą, siekiant įbauginti gyventojus ir kompromituoti ginfluotojo pasipriešinimo dalyvius komunistų partijos struktūrų iniciatyva pradėti rengti atviri partizanų teismai. Dar 1944 m. pabaigoje LKP(b) CK sekretorius A. Sniečkus LKP(b) CK IV plenumo pareiškė, kad „būtina organizuoti atvirus procesus prieš lietuviškuosius-vokiškuosius nacionalistus, banditus, vokiškųjų fašistinių okupantų bendrininkus, turint tikslą demaskuoti lietuviškuosius-vokiškuosius nacionalistus kaip vokiečių bendrininkus“³², tačiau tokių teismo procesų organizavimas vyko vangiai. Juos teisiamieji panaudodavo režimui demaskuoti ir tikriesiems pasipriešinimo tikslams – kovai dėl laisvės – atskleisti. Vis dėlto ir toliau skatinta organizuoti tokius procesus. VKP(b) CK Lietuvos biuras 1945 m. gegužės 24 d. priėmė nutarimą, įpareigojantį vidaus reikalų ir valstybės saugumo liaudies komisarus, Lietuvos SSR prokurorą ir NKVD karo tribunolo pirmininką organizuoti atvirus parodomuosius teismo procesus „užkietėjusiems banditams ir teroristams“, tačiau šio nutarimo vykdymas irgi netenkinio partinių struktūrų. VKP(b) CK Lietuvos biuras 1945 m. liepos 24 d. priėmė naują nutarimą „Dėl atvirų teismo procesų organizavimo“. Jame atkreipė „drg. Bartašiūno, drg. Guzevičiaus ir drg. Chaliavino dėmesį“, kad jie neįvykdė VKP(b) CK Lietuvos biuro nutarimo „dėl atvirų procesų organizavimo prieš banditus ir teroristus“, ir

įpareigojo Lietuvos SSR vidaus reikalų liaudies komisarą Juozą Bartašiūną, valstybės saugumo liaudies komisaro pavaduotoją Dmitrijų Jefimovą „per dvi savaites peržiūrėti visas NKVD–NKGB organuose esančias partizanų ir pasipriešinimo organizacijų dalyvių ir rėmėjų tardymo bylas, iš jų atrinkti bylas nagrinėjimui viešuose teismo procesuose apskričių ir valsčių centruose“³³. LKP(b) CK sekretorius A. Sniečkus po kelių dienų LKP(b) CK plenumo pareiškė, kad trūkumu „kovoje su buržuaziniais nacionalistais“ reikia laikyti tai, jog „mes dar nesugebėjome organizuoti įtikinamų teismo procesų demaskuojant išdavikus ir priešus“³⁴. Jo išsiuntinėtoje visiškai slaptose 1945 m. rugpjūčio 3 d. direktyvoje LKP(b) apskričių komitetų sekretoriams nurodoma, kad siekiant kuo skubiau ir trumpiausiu laiku sunaikinti partizanų būrius respublikoje, kartu su NKVD ir NKGB apskričių skyrių viršininkais būtina organizuoti atvirus teismo procesus.

Po primygtinių reikalavimų komunistų partijos ir represinės struktūros 1945 m. surengė 22 atvirus partizanų teismo procesus³⁵. Procesai įvyko 10 apskričių: Šiaulių – 2, Mažeikių, Alytaus – po 3, Raseinių, Kauno, Ukmergės, Utenos, Trakų – po 2 ir t. t. Tokių teismų metu teisiamiesiems partizanams dažniausiai buvo skiriamos mirties bausmės arba ilgi kalėjimo metai. Minėtuose procesuose buvo teisiamas 41 žmogus, iš jų sušaudyti nuteisti 25 žmonės, katorgos darbams – 13, kalėti lageriuose – 2, vienas išteisintas³⁶. Teisiamieji prieš teismą buvo fiziškai ir psichologiškai prievartaujami, kad teisme elgtųsi taip, kaip to reikalavo represinės struktūros. Antai LKP(b) Klaipėdos srities komiteto 1951 m. lapkričio 9 d. pranešime apie partizanų teismo procesą Plungėje pabrėžiama, jog MGB darbuotojai padarė viską, kad teisiamieji prisipažintų padarę visus jiems inkriminuosimus nusikaltimus. Teismo procesų metu buvo pabrėžiama, kad partizanų būrių kovotojai kilę iš buožių arba yra buožės; tuo norėta patvirtinti vykusios kovos „klasi-

nį“ pobūdį. Teismuose buvo siekiama sumenkinti partizanus, tačiau tai ne visada pavykdavo padaryti. Minėtame LKP(b) Klai-pėdos srities komiteto pranešime apgailestaujama, kad teismo procese nepakankamai atsispindėjo „eilinių sovietinių žmonių heroizmas“, kad MGB darbuotojai nepabrėžė, jog „sovietiniai žmonės nesudrebejo nei prieš, nei mirties akivaizdoje, neatsisakė savo ištikimybės partijai, sovietų valdžiai, draugui Stalinui, nepabijojo išreikšti savo panieką kruviniesiems budeliams“³⁷. Į kiekvieną tokią teismą iš aplinkinių kaimų, kur veikė vienas ar kitas teisiamas partizanas, buvo suvaromi šimtai gyventojų. Po teismų buvo rengiami mitingai, kuriuose kalbėdavo vietiniai partiniai ir sovietiniai darbuotojai, valdžios gąsdinimais priversti valstiečiai, sovietiniai naujakuriai. Teismų organizatorių parengtose kalbose jie turėjo pritarti paskelbtiems nuosprendžiams, smerkti partizanus, reikalauti vykdyti represijas prieš partizanus ir jų rėmėjus. Mitinguose buvo priverčiami atgailauti ir kai kurie morališkai palaužti partizanai. Apie tokius procesus buvo rašoma apskričių spaudoje, kai kurie procesai buvo aprašomi ir respublikiniuose laikraščiuose, tačiau daug rečiau, nes baimintasi, kad apie represijas gali sužinoti pasaulis. Reportažai iš partizanų teismų procesų ilgai buvo spausdinami tik dienraštyje „Sovetskaja Litva“, kurį daugiausia skaitė vien rusiškai kalbantys Lietuvos gyventojai. Kai kuriuos straipsnius persispausdindavo kitų SSRS regionų spauda³⁸.

Tokie teismų procesai gyventojų ne tik neskatino nutraukti pasipriešinimą, bet kėlė dar didesnę neapykantą okupantams, juolab kad tarp tokių teismų teisėjų nebuvo lietuvių ir teismo procesai vyko rusų kalba, dalyvaujant vertėjui³⁹. Nuo 1945 m. liepos iki 1946 m. pabaigos buvo surengti 86 atviri teismo procesai prieš pasipriešinimo dalyvius. Jų metu nuteisti 143 žmonės. Iš jų 78 sušaudyti, 28 nuteisti katorgos darbams, 37 – kalėti⁴⁰.

Atviri partizanų teismų procesai vyko per visą ginkluotojo pasipriešinimo laikotarpį, juose aktyviai dalyvavo komunistų partijos struktūros, kurioms reikėjo daug pastangų, kad juos suorganizuotų. LKP(b) CK buvo priverstas nuolat skatinti represines ir partines struktūras organizuoti tokius teismus. Jais norėta palaužti tautos moralinę dvasią, diegti nepasitikėjimą partizanais, parodyti kovos su partizanais „visaliaudinių pobūdį“, tačiau šių tikslų pasiekti nepavyko. Partizanų kova tęsėsi, o jų rėmėjų nemažėjo. Vyko atvirkštinis procesas – sovietų režimo demaskavimas ir gyventojų neapykantos didėjimas.

Visa šalies vidaus politika buvo pagrįsta mirties baime, o dvasiniame pasaulyje viešpatavo neapykantos dėsniai. Neapykanta – viena iš daugelio žmogaus dvasinio pavergimo priemonių, nuosekliai skatinta bolševikų partijos. Komunistai buvo suinteresuoti ją diegti visuomenei, nes niekas taip neapakiną jos, kaip masinė, su isterija besiribojanti neapykanta. „Ir 70 metų Tarybų Sąjunga, kuri atsirado kaip neapykantos padarinys, buvo virtusi juodžiausios neapykantos mokykla“⁴¹. Komunistinės ideologijos skleidėjai ragino mases neapkęsti išnaudotojų, dvasininkų, buržuazinių nacionalistų, buožių, Vakarų pasaulio politinių veikėjų ir jų vadovaujamų valstybių. Sovietų valdžia kurstė žmones prieš tikruosius ir tariamus kenkėjus, sabotuotojus, išdavikus ir prieš visus tuos, kurie buvo įvardijami nepatikimaisiais, liaudies priešais. Mečislovas Gedvilas 1944 m. kalbėjo: „Daugeliui mūsų sovietinių ir partinių darbuotojų iki šiol nuolat stigo aršios neapykantos klasiniam priešui. Dėl to atsirado ir mūsų susitaikėliškas požiūris į nacionalistus, ir bendras mūsų minkštakūniškumas, ir politinis trumparegiškumas, ir nepatenkinamas įstatymo dėl vokiečių okupacijos padarinių likvidavimo žemės ūkyje įgyvendinimas, ir

pagaliau nepakankamai energingi darbo tempai visose liaudies ūkio srityse⁴². Pratęsdamas M. Gedvilo mintis VKP(b) CK Lietuvos biuro pirmininkas M. Suslovas kalbėjo: „CK nekritikuoja vadovaujančiųjų darbuotojų, susitaikiusių su buržuaziniu nacionalizmu ir jo ideologija. Naudodamiesi politiniu minkštaširdiškumu, buržuaziniai nacionalistai prasiskverbė į kai kurias valstybinio aparato grandis, o buržuazinės nacionalistinės pažiūros pradeda ryškėti ir tarp kai kurių partinių ir sovietinių darbuotojų, negaudamos atkirčio iš partinių organizacijų⁴³.

Neapykantai visuomenėje skleisti buvo palanki klasių kovos idėja. Dangstantis klasių kova buvo keliamas reikalavimas stiprinti terora prieš pasipriešinimo judėjimo dalyvius. M. Suslovas 1944 m. reikalavo „už vieną sovietinio patrioto galvą dešimt banditų galvų nuimti⁴⁴. Apibendrinęs Lietuvos partinių organizacijų ideologinį darbą VKP(b) CK 1946 m. pažymėjo, kad „visuose LKP(b) CK nutarimuose agitacijos ir propagandos klausimais kalbama tik apie politinio darbo tarp gyventojų naudą, apie būtinumą organizuoti idėjinį ir politinį kadro auklėjimą, bet nenurodoma, kad pagrindinis Lietuvos respublikos klausimas yra klasių kova, kad darbininkai, samdiniai, varguomenė ir vidutinieji valstiečiai sudaro pagrindinę partijos ir sovietų valdžios jėgą kovoje su buožėmis ir jų pagalbinkais ir todėl bet koks agitacinis propagandinis darbas turi būti nukreiptas viena linkme – vadovauti klasių kovai⁴⁵.

Iš partinių ir komjaunimo darbuotojų buvo reikalaujama, kad jaunimas, moksleiviai, ypač kaimo, NKGB išdavinėtų partizanus, sektų vienas kitą. NKGB parankiniais buvo siekiama padaryti kaimo inteligentiją: mokytojus, gydytojus, žemės ūkio specialistus. Didelio politinio budrumo ypač reikalauta iš komunistų, atsakingų partinių, sovietinių ir ūkinių darbuotojų. Komunistų partijos struktūros privalėjo sekti, kad kiekvienas partijos narys, kiekvienas komjaunuolis visur ir visada matytų „liaudies priešus“, visur ieškotų

nors ir nematomų priešų. Viename iš komunistų partijos Centro komiteto plenumų buvo aiškinama: „Kiekvienas mano, kad jeigu miške mato banditą, tai jis ir yra banditas, bet jei jis jį mato čia, tai laiko jį geru žmogumi. Nematome priešų, jei jis turi 80 hektarų žemės ir dabar dirba, užima postą, melia žiūrėti į akis. Reikia suprasti, kad jis gali šauti į tave, kad tai priešas, kad jis ne tik miške, o greta su tavimi. Man atrodo, kad mūsų partinei organizacijai, mūsų komunistams, be to, kiekvienam reikia ugdyti pyktį ir neapykantą priešui, matyti priešą ne tik miške, kur jis atvirai kovoja, bet matyti ir užsimaskavusį priešą, kuris tave kiekvienu momentu gali nušauti nebūdamas miške⁴⁶. Tos partinės organizacijos ir jų vadovai, kurie nepakankamai veikliai ugdė neapykantą tautiniam pagrindžiui ir partizanams, jų rėmėjams ir išvis viskam, kas lietuviška, buvo kritikuojami, svarstomi ir šalinami iš darbo. Tam buvo rengiamos kadro valymo kampanijos. LKP(b) CK plenumė 1945 m. M. Suslovas priekaištavo, kad LKP(b) CK neišplėtojo kritikos prieš susitaikėlius su buržuazine nacionalistine ideologija. „LKP(b) CK biuras ir apskričių komitetai iki šiol dar nesugebėjo išaiškinti kiekvienam partijos nariui, kad kova su susitaikėliais yra neatskiriamas dalis kovos su buržuaziais nacionalistais, dar daugiau, kad kova su susitaikėliais yra būtina sėkmingos kovos su nacionalistais sąlyga“. Toliau jis aiškino, kad „išplėsti ryžtingą susitaikėlių kritiką mums dažnai trukdo neteisingas, siauras požiūris į tai, kas yra susitaikėlis. Yra draugų, kurie laiko susitaikėliu tik tą sovietinės ir ūkinės organizacijos vadovą, kuris nesiima priemonių pašalinti iš savo aparato jau atskleisto svetimo elemento. Mes turime kategoriškai pabrėžti, kad susitaikėliu buržuazinių nacionalistų atžvilgiu yra toks vadovas, kuris, turėdamas savo aparate nepatikrintų žmonių, nerodo iniciatyvos ir nesiima priemonių atskleisti ir pašalinti svetimą elementą, kuris netikrina savo aparato darbuotojų pagal jų darbą ir mano, kad

aparato valymas nuo priešiško elementų yra tik valstybės saugumo organų reikalas“. Susitaikėlių kategorijai buvo priskirti ir tie vadovai, kurie nuolaidžiauja „buržuaziniams nacionalistams ideologijos srityje, kurie patys patenka į buržuazinės nacionalistinės ideologijos nelaisvę“⁴⁷. Susitaikėlio etiketės prisiėmimas buvo patogi priemonė susidoroti su tais organizacijų ir įstaigų vadovais, kurie dėl vienokių ar kitokių priežasčių nenorėjo atleisti iš darbo tautiškai nusiteikusių, NKGB nepatikusių asmenų. Represinės struktūros reikalavo, kad dėl politinio budrumo susilpnėjimo ir blogo masinio politinio darbo atliktų atsakytų universitetų, gimnazijų, kursų, valsčių ir apskričių administracija, partinių, komjaunimo organizacijų vadovai⁴⁸. Priežasčių apkaltinti vadovus nuolaidžiuojant buržuazinei ideologijai buvo surandama labai daug ir įvairių, ypač jei vadovas kuo nors neįtikėjo aukštesnei valdžiai arba turėjo savo požiūrį į vieno ar kito klausimo sprendimą. Nepritarimas partinių struktūrų nutarimams politiniais ir ūkiniais klausimais, tautos kultūros saugojimas buvo traktuojamas kaip „nacionalistinių nuotaikų pasireiškimas“, „nuolaidžiuojimas buržuaziniams nacionalistams“. Reikalavimai stiprinti politinį budrumą kūrė tautos dvasinio gyvenimo ir tautinio mentaliteto naikinimo pagrindus, formavo tokią atmosferą, kuri buvo palanki vieniems kitus išdavinėti ir skųsti.

Pasibaigus Antrajam pasauliniam karui, Lietuva pergyveno vieną kraupiausių savo istorijos momentų. Represinės struktūros buvo padėties viešpačiais, o atsikūrusios partinės ir sovietų valdžios institucijos tai tolera-

vo, nes augantį tautos pasipriešinimą laikė grėsme savo egzistavimui. Lietuvos komunistinių organizacijų veiklą kontroliavo VKP(b) CK, kuris priiminėjo nutarimus, reikalaujančius sutelkti pastangas kraštui sovietizuoti, tautos dvasiniam gyvenimui naikinti. Tiesiogiai Lietuvos komunistų veiklą kontroliavo ir direktyvas jiems skelbė specialiai sukurtas VKP(b) CK Lietuvos biuras.

Matydami, jog vien fiziniu teroru nepavyks palaužti tautos pasipriešinimo, sužlugdyti kovą dėl laisvės, represiniai organai greta represinių priemonių taikė psichologinio ir moralinio poveikio priemones. Sovietų režimas didžiulėmis ideologinėmis pastangomis siekė paneigti realias valstybingumo atkūrimo galimybes, įteisinti ir pateisinti Lietuvos okupaciją ir aneksiją. Sovietų vykdoma propaganda tapo tautos pasipriešinimo slopinimo ir tautiškumo naikinimo įrankiais, kuriais manipuliavo režimą ginanti komunistų partija ir sovietinės represinės valdžios struktūros. Diegiama komunistinės moralės sistema turėjo iš visuomenės gyvenimo pašalinti per amžius susiformavusias lietuvių tautos dvasines vertybes, paneigti realias valstybingumo atkūrimo galimybes. Skelbiamos politinio budrumo stiprinimo kampanijos skatino įskundinėjimus ir išdavimus, formavo visuotinio nepasitikėjimo atmosferą. Neapykanta – viena iš daugelio žmogaus dvasinio pavergimo priemonių, nuosekliai skatinta bolševikų partijos ideologinėje apologetikoje. Su jos diegimu susijusios politinio budrumo stiprinimo kampanijos. Kiekvienas komunistas, komjaunuolis privalėjo visur ir visada matyti „liaudies priešus“. Susitaikėlių smerkimas buvo įvardijamas kaip kovos su „buržuaziais nacionalistais“ dalis.

Nuorodos

¹ H. Arendt, *The Origins of Totalitarianism*, New York, 1951; C. E. Fridrich, Z. K. Brzezinski, *Totalitarian Dictatorship and Autocracy*, Cambridge,

1956; А. Рэймон, *Демократия и тоталитаризм*, Москва, 1993, ir kt.

² E. Hobsbawn, *Kraštutinių amžių. Trumpasis XX amžius: 1914–1991*, V., 2000; W. Laquer, *Europa mūsų laikais, 1945–1992*, V., 1995, ir kt.

³ A. Augus, *Lietuvos komunistų partijos kova prieš buržuazinį nacionalizmą socializmo statybos metais: Disertacija istorijos mokslų kandidato laipsniui įgyti*, V., 1972; P. Stanislovaitytis, *Осуществление функции подавления сопротивления свергнутых классов в Советской Литве в 1940–1950 гг.: Дисс. канд. юрид. наук*, V., 1972; A. Rakūnas, *Klasių kova Lietuvoje 1940–1951 metais*, V., 1976; *Buržuazinių emigrantų koncepcijų Lietuvos TSR istorijos klausimais kritika*, V., 1986, ir kt.

⁴ E. Зубкова, *Общество и реформы, 1945–1964*, Москва, 1993; К. Катанян, *Конституционный „процесс века“ в России*, Москва, 1999; В. Кожин, *Россия, век XX (1939–1964)*, Москва, 1999; Ф. Рудинский, *„Дело КПСС“ в Конституционном суде: Записки участника процесса*, Москва, 1999; П. Судоплатов, *Спецоперации. Лубянка и Кремль, 1930–1950 годы*, Москва, 1997; *Тоталитаризм. Исторический опыт Восточной Европы. „Демократическое интермеццо“ с коммунистическим финалом, 1944–1948*, Москва, 2002, ir kt.

⁵ A. Anušauskas, *Lietuvių tautos sovietinis naikinimas 1940–1958 metais*, V., 1996; N. Gaškaitė, *Pasipriešinimo istorija, 1944–1953 metai*, V., 1997; *Laisvės kovos 1944–1953 metais: Dokumentų rinkinys* (sud. D. Kuodytė, A. Kašėta), K., 1996; J. Starcauskas, *Čekistinė kariuomenė Lietuvoje 1944–1953 metais: NKVD–MVD–MGB kariuomenė partizaninio karo laikotarpiu*, V., 1998; V. Tininis, *Komunistinio režimo nusikaltimai Lietuvoje 1944–1953 m.: istorinė studija ir faksimilinių dokumentų rinkinys*, V., 2003; L. Truska, *Lietuva 1938–1953 metais*, K., 1995; L. Truska, A. Anušauskas, I. Petravičiūtė, *Sovietinis saugumas Lietuvoje 1940–1953 metais*, V., 1999, ir kt.

⁶ *Eltos biuletenis*, 1943, Nr. 6, Lietuvos ypatingasis archyvas (toliau – LYA), f. 3377, ap. 58, b. 267, l. 87.

⁷ Sovietinio informacijų biuro pirmininko pavaduotojo A. Lozovskio raštas VKP(b) CK sekretoriui, Sovietinio informacijų biuro pirmininkui A. Ščerbakovui dėl propagandos Pabaltijo klausimu ryšium su J. Stalino kalba Maskvoje 1943 m. lapkričio 25 d., Rusijos valstybinis socialinės politinės istorijos archyvas (toliau – RGASPI), f. 17, ap. 125, b. 136, l. 144–145.

⁸ LSSR vidaus reikalų liaudies komisaro J. Bartaiūno 1945 m. rugsėjo 23 d. pranešimas LKP(b) CK sekretoriui A. Sniečkui (rusų k.), LYA, f. 1771, ap. 8, b. 193, l. 1.

⁹ J. Macevičiaus 1945 m. spalio mėn. pranešimas Lietuvos SSR Aukščiausiajai Tarybai, *ibid.*, b. 158, l. 64.

¹⁰ F. Bieliausko 1945 m. birželio 29 d. pranešimas LKP(b) CK sekretoriui K. Preikšui apie agitaci-

nį propagandinį darbą Kauno apskrities valsčiuose (rusų k.), *ibid.*, b. 177, l. 47.

¹¹ Д. Милован, *Лицо тоталитаризма*, Москва, 1992.

¹² О. Платонов, *Терновый венец России. История русского народа в XX веке*, т. 2, Москва, 1997.

¹³ Интервью с политологом А. Авторхановым, *Посев*, 8 октября 1950, с. 13–14.

¹⁴ Iš LKP(b) Zarasų apskrities komiteto sekretoriaus Kabanovo 1945 m. gegužės 21 d. informacijos LKP(b) CK (rusų k.), LYA, f. 1771, ap. 8, b. 246, l. 145.

¹⁵ LKP(b) CK VII plenumo 1945 m. rugpjūčio 23–24 d. stenograma (rusų k.), *ibid.*, b. 14, l. 4–5.

¹⁶ *Ibid.*, l. 170.

¹⁷ *Ibid.*, l. 6–8.

¹⁸ *Ibid.*, l. 8–9.

¹⁹ LKP(b) CK 1945 m. rugpjūčio 31 d. nurodymai komunistų partijos apskričių komitetų sekretoriams dėl kovos su partizanis (rusų k.), *ibid.*, b. 177, l. 79–81.

²⁰ *Ibid.*, l. 79.

²¹ LKP(b) CK IV plenumo 1944 m. gruodžio 27–30 d. stenograma (rusų k.), *ibid.*, ap. 7, b. 11, l. 95–96.

²² LKP(b) CK sekretoriaus A. Sniečkaus 1944 m. gruodžio 27 d. pranešimas LKP(b) CK IV plenumo (rusų k.), *ibid.*, b. 14, l. 8.

²³ LKP(b) CK sekretoriaus A. Sniečkaus kalba Vilniaus partinio aktyvo pasitarime 1945 m. vasario 11 d. (rusų k.), *ibid.*, f. 16895, ap. 2, b. 56, l. 9.

²⁴ LKP(b) CK sekretoriaus A. Sniečkaus 1944 m. gruodžio 27 d. pranešimas LKP(b) CK IV plenumo (rusų k.), *ibid.*, b. 14, l. 39.

²⁵ LKP(b) CK, LSSR MGB ir MVD 1946 m. gruodžio 7 d. bendra direktyva LKP(b) apskričių komitetų sekretoriams, MVD ir MGB apskričių skyrių viršininkams (rusų k.), *ibid.*, ap. 9, b. 241, l. 79.

²⁶ M. Kučinsko 1945 m. liepos 10 d. informacija LKP(b) CK sekretoriui A. Sniečkui apie jo vadovaujamos brigados atliktą agitacinį masinį darbą Marijampolės, Vilkaviškio, Šakių ir Lazdijų apskrityse, *ibid.*, ap. 8, b. 177, l. 59.

²⁷ LKP(b) CK IV plenumo 1944 m. gruodžio 27–30 d. stenograma (rusų k.), *ibid.*, ap. 7, b. 11, l. 165.

²⁸ LKP CK II plenumo 1952 m. gruodžio 11–12 d. stenograma (rusų k.), *ibid.*, ap. 131, b. 45, l. 152, 222.

²⁹ Vilniaus srities karo tribunolo pirmininko 1953 m. balandžio 13 d. raštas LKP CK sekretoriui A. Sniečkui (rusų k.), *ibid.*, ap. 133, b. 53, l. 55.

³⁰ A. J. Greimas, *Iš arti ir iš toli: literatūra, kultūra, grožis: [straipsnių rinkinys]*, V., 1991, p. 304.

³¹ Cit. pagal H. Šadžius, „1944–1945 metai: sovietinė prievartos mašina prieš ginkluotą pogrindį Lietuvoje“, *Lietuvos rytas*, 1994, balandžio 9, Nr. 69, p. 20.

³² LKP(b) CK sekretoriaus A. Sniečkaus pranešimas LKP(b) CK IV plenumo 1944 m. gruodžio 27 d. (rusų k.), LYA, f. 1771, ap. 7, b. 14, l. 28–29.

³³ VKP(b) CK Lietuvos biuro posėdžio 1945 m. liepos 24 d. nutarimas „Dėl atvirų teismo procesų organizavimo“, RGASPI, f. 597, ap. 1, b. 1, l. 135.

³⁴ LKP(b) CK VI plenumo 1945 m. liepos 26–28 d. stenograma (rusų k.), LYA, f. 1771, ap. 8, b. 9, l. 220.

³⁵ LKP(b) CK 1945 m. lapkričio 26 d. ataskaita VKP(b) CK (rusų k.), *ibid.*, b. 151, l. 85.

³⁶ LSSR MVD kariuomenės karo tribunolo pirmininko S. Chaliavino 1945 m. raštas apie atvirus teismų procesus, *ibid.*, b. 183, l. 169.

³⁷ LKP(b) Klaipėdos srities komiteto 1951 m. lapkričio 9 d. pranešimas apie partizanų teismo procesą Plungėje (rusų k.), *ibid.*, ap. 108, b. 22, l. 203, 208.

³⁸ A. Terleckas, *Didysis sąmokslas prieš Lietuvą*, V., 1996, p. 23.

³⁹ LKP(b) CK 1945 m. lapkričio 26 d. ataskaita VKP(b) CK (rusų k.), LYA, f. 1771, ap. 8, b. 151, l. 85.

⁴⁰ LSSR MVD kariuomenės karo tribunolo pirmininko S. Chaliavino pažyma apie atvirus teismų procesus, *ibid.*, ap. 9, b. 269, l. 70; LSSR MVD kariuomenės karo tribunolo pranešimas apie darbą 1946 m. IV ketvirtį, *ibid.*, ap. 10, b. 293, l. 138.

⁴¹ A. Piročkinas, „Neapykanta – ne išeitis. Mintys apie savitą LDDP poziciją“, *Tiesa*, 1991, birželio 25.

⁴² LKP(b) CK IV plenumo 1944 m. gruodžio 27–30 d. stenograma (rusų k.), LYA, f. 1771, ap. 7, b. 11, l. 140.

⁴³ *Ibid.*, l. 172–173.

⁴⁴ *Ibid.*, l. 170.

⁴⁵ VKP(b) CK 1946 m. pažyma „Dėl LKP(b) CK vadovavimo agitaciniam-propagandiniam ir ideologiniam darbui“, RGASPI, f. 597, ap. 1, b. 23, l. 119.

⁴⁶ LKP(b) CK IV plenumo 1944 m. gruodžio 27–30 d. stenograma (rusų k.), LYA, f. 1771, ap. 7, b. 11, l. 25–26.

⁴⁷ LKP(b) CK V plenumo 1945 m. rugpjūčio 23–24 d. stenograma (rusų k.), *ibid.*, ap. 8, b. 14, l. 171–178.

⁴⁸ Apžvalginis pranešimas apie specialaus teistumo 1948 m. IV ketvirčio bylas, *ibid.*, ap. 52, b. 47, l. 175.

Gauta 2004 09 28

Lietuvos gyventojų genocido
ir rezistencijos tyrimo centras,
Didžioji g. 17/1,
Vilnius

Juozapas Romualdas Bagušauskas

IDEOLOGICAL APOLOGETICS OF THE COMMUNIST PARTY IN SUPPRESSING NATIONAL RESISTANCE (1944–1953)

Summary

After the Second World War, Lithuania suffered one of the most terrible periods in the country's history. Repressive structures were dominant. The restored party and government institutions tolerated this situation, because they considered the growing national resistance movement a threat to their very existence. The activities of Lithuanian Communist organisations were controlled by the VKP(b) (*All-Union Communist (Bolshevik) Party*) CC (*Central Committee*), which approved decisions intended to sovietise the country and destroy the spiritual life of the nation. A special Lithuanian bureau of the VKP(b) CC directly controlled the activities of Lithuanian Communists and issued directives in their name.

Realizing that physical terror was not enough to break the nation's resistance and defeat the fight for freedom, the repressive structures utilized psychological and moral influence in addition to outright repression. With such enormous ideological efforts, the Soviet regime strove to deny any possibility of the restoration of the Lithuanian state, as well as

to legalize and justify the country's occupation and annexation. Soviet propaganda was utilized to suppress national resistance and destroy national values. This propaganda was manipulated by the Communist Party and Soviet repressive structures, thus defending the regime. The moral system of Communism, which was being implemented, aimed to remove from public life Lithuanian spiritual values, which had emerged over centuries, and thus prevent any possibility of restoring Lithuanian statehood. Campaigns for the strengthening of political vigilance were organised; they encouraged denunciations and betrayals, forming an atmosphere of national distrust. Hate – one of many means to subdue a person spiritually, was consistently used in the ideological apologetics of the Communist Party. Campaigns for raising the level of political vigilance were utilized to achieve ideological purposes. Each Communist and member of Komsomol was obliged to see “enemies of people” everywhere. Condemnation of opportunists and enemies was considered part of the fight against “bourgeois nationalists”.